

УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНИМИ КРЕДИТАМИ БАНКІВ В УКРАЇНІ

Розглянено підходи до тлумачення понять недіючі кредити та проблемні активи. Проаналізовано основні причини виникнення проблемності активів банків та поточний стан її рівня в Україні. Запропоновано систему індикаторів постійного моніторингу проблемності кредитного портфелю банків в сучасних умовах, а також практичні рекомендації щодо правового регулювання санаційного банку

Ключові слова: банк, банківський капітал, недіючі кредити, проблемні активи, протермінована заборгованість, Національний банк України, санаційний банк.

Постановка проблеми. Однією з найгостріших проблем функціонування вітчизняної банківської системи в сучасних умовах є зростаючий рівень проблемної заборгованості, що негативно впливає на структуру і якість кредитних портфелів банків, впливає на показник достатності їхнього регулятивного капіталу, знижує ефективність банківської діяльності, ускладнює процес управління фінансовими потоками, знижує довіру вкладників та інвесторів до банківської системи й істотно зменшує можливості фінансування реального сектору економіки країни. З огляду на це питання оцінки й управління проблемними активами набуло особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженю питань управління проблемною кредитною заборгованістю приділяють увагу багато вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема О. Александров, С. Андрюшин, О. Барановський, В. Герасименко, Р. Герасименко, О. Дзюблюк, Г. Карчева, В. Крилов, С. Кузнецов, В. Кузнецова, О. Лаврушин, Х. Мінські, В. Міщенко, І. Нідзельська, Л. Примостка, А. Хандріков та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на численні дослідження науковців, рівень проблемної заборгованості постійно зростає, що вимагає подальшого вдосконалення роботи з проблемними кредитами.

Формулювання цілей статті. Метою статті є теоретичне обґрутування понять, що характеризують проблемність кредитів, оцінка рівня проблемних активів, аналіз впливу проблемної заборгованості на фінансовий стан і капітал банку, а також пошук оптимальних методів управління проблемними кредитами.

Викладення основного матеріалу. Перші труднощі виникають ще на рівні термінології, адже НБУ та комерційні банки використовують низку понять для характеристики проблемності кредитів таких як "сумнівні кредити", "безнадійні кредити", "недіючі кредити", "проблемні кредити", "протерміновані кредити", "протермінована заборгованість" тощо.

Недіючі кредити відповідно до чинної класифікації НБУ, починаючи з IV кварталу 2012 р., охоплюють сумнівні (IV категорія якості) та безнадійні (V найнижча категорія якості) до повернення кредити, відображені в балансі, та не

враховують депозити, позабалансові зобов'язання за гарантіями та з кредитування, за якими оцінюється кредитний ризик. Водночас з 2008 по III квартал 2012 р. до недіючих кредитів зараховували сумнівні та безнадійні кредити, відображені в балансі, а до кінця 2007 р. до них відносили кредити під контролем, субстандартні, сумнівні та безнадійні, відображені в балансі.

Згідно з рекомендаціями МВФ, кредити вважають недіючими, якщо сплата основної суми та процентів за ними протерміновані: 1) на три місяці (90 днів) або більше; 2) менше ніж на 90 днів, проте відповідно до національних норм нагляду вважається, що обслуговування такого кредиту є "слабким" або "нездовільним". Якщо кредит був кваліфікований як недіючий, то він повинен залишатись у цій категорії до списання або отримання виплат. Будь-який кредит, який заміщує кредит, що був кваліфікований як недіючий (реструктуризація, переоформлення, рефінансування кредиту) повинен залишатись у цій категорії до отримання виплат процентів та повернення суми кредиту. До обсягу кредитів, кваліфікованих як недіючі кредити, зараховують загальний обсяг заборгованості за ними, а не тільки протерміновану суму.

Поряд з недіючими кредитами виділяють поняття "проблемні кредити" ("проблемні позики", "проблемні активи"), до яких зачислюють протерміновані та сумнівні кредити. Проте, глосарій банківської термінології НБУ вказує, що фактично до проблемних кредитів відносять винятково суму протермінованих платежів за кредитом згідно даних бухгалтерської звітності, а не загальний обсяг кредитів, за якими допущено протермінування. Водночас *протерміновані кредити* (*протермінована заборгованість*) – це сума протермінованих платежів за кредитом, яка не погашена в термін, встановлений договором [1]. З огляду на це, можемо стверджувати, що проблемні кредити та протерміновані кредити (протермінована заборгованість) є тотожними поняттями. Отже, обсяг протермінованої заборгованості значно менший у порівнянні із загальним обсягом кредитів, за якими допущено протермінування.

Станом на 01.11.2014 р. обсяг *протермінованої заборгованості* становив 111 054,6 млн. грн. (11,5% від загальної суми наданих кредитів). Донедавна історичний максимум показника становив 84 563,4

млн. грн. (11,2%) на початку 2011 р. (рис. 1). Так, за даними Moody's, саме кредитування пов'язаних сторін є одним із ключових чинників, що спричинив високий рівень поганих активів у банках країн СНД. Станом на кінець 2010 р. цей вид кредитування становив 10% від валового кредиту та 50% від акціонерного капіталу банків, що у п'ять разів перевищує аналогічні показники банків країн Центральної та Східної Європи та майже вдвічі – банків Близького Сходу [2].

За даними рис. 1, з 2011 р. спостерігається зменшення частки проблемних позик з 11,2 до 7,7%

на початок 2014 р. Основною причиною поліпшення ситуації було вирішення питання проблемних позик шляхом списання. Приблизно половина щорічного списання проблемних кредитів відбулася в листопаді-грудні після того, як податкова адміністрація погодилася не оподатковувати списання проблемних позик.

Водночас за IV квартал 2012 р. суттєво зросли недіючі кредити з 118,6 до 169,3 млрд. грн., причиною чого стало не погіршення якості активів, а запровадження нової класифікації кредитів НБУ 25 січня 2012 року № 23.

Рис. 1. Динаміка обсягу протермінованої заборгованості 2008-2014 pp. [1]

Офіційні дані НБУ дещо відрізняються від оцінок частки проблемних кредитів таких міжнародних рейтингових агенцій як S&P (20%), Moody's (35%), Fitch (20%) NPL і 25-30% "потенційно проблемних" кредитів) [3].

За результати дослідження міжнародного рейтингового агентства Fitch очікується подальше погіршення якості активів у банків внаслідок порушень економічної діяльності, рецесії, зниження курсу гривні і, в деяких випадках, потенційного перерозподілу економічного впливу й активів. А це, позначиться на показниках капіталізації, хоча серйозність і терміни впливу залежатимуть від того, як розвиватиметься криза, і від ступеня регулятивних послаблень з боку НБУ [4].

Станом на 01.03.2014 р. агрегований показник достатності регулятивного капіталу банківського сектору зменшився до 15,8%

порівняно з 18,4% на 01.02.2014 р. [1]. Це зумовлено зниженням абсолютного розміру капіталу (на 8%) і збільшенням активів, зважених за ризиком (також на 8%) [4], що спричинено вищою гривневою вартістю кредитів в іноземній валюті в результаті зниження курсу гривні на 25% упродовж лютого. На нашу думку, зменшення капіталу було зумовлено загалом поєднанням таких чинників як збільшення резервів під знецінення кредитів, зростання неотриманих нарахованих відсотків, які вираховуються з регулятивного капіталу і збитки за відкритими валютними позиціями.

На думку фахівців, фундаментальною причиною погіршення якості активів вітчизняних банків стало завищення вартості застави внаслідок недосвідченості персоналу. Власне тому й виникла суттєва різниця між балансовою вартістю кредиту з відсотками та

реальною вартістю майна позичальника, що перебуває у заставі за кредитною угодою. Також важливим чинником погіршення якості кредитів стала фактична відсутність ефективної системи супроводження кредитів, насамперед моніторингу.

Перешкодою в мінімізації проблемних кредитів є складність процедури списання безнадійних кредитів за методикою НБУ, особливо в частині доказів щодо проведення всіх можливих заходів для стягнення боргу з позичальника. Вітчизняні банки також скаржаться на затягування судами процесу реалізації застав, відмови в задоволенні позовних вимог банку та шахрайські схеми виведення майна з іпотеки.

Однак деякі банки полюбляють приховувати істинний обсяг поганих кредитів, щоб занижувати обсяг резервів. Окрім цього, кожен банк має власну методику класифікації активів, що відкриває можливості для маніпуляцій і заважає аналітикам коректно порівнювати якість активів різних банків. Тобто на кількісні коефіцієнти проблемності істотно впливає прозорість ведення банківської звітності.

Наголосимо, що високі обсяги проблемних кредитів здатні суттєво погіршити фінансовий стан банків, оскільки відбувається втрата активів, які приносять дохід. Крім цього, банки

змушені декларувати значні витрати на формування резервів за сумнівними і безнадійними кредитами. Тож, низька якість активів негативно впливає на рентабельність, гальмує кредитну активність і тисне на ліквідність банків, обтяжених проблемною заборгованістю.

Зауважимо, що перелічені недоліки функціонування систем ризик-менеджменту вітчизняних банків разом з несприятливою макроекономічною ситуацією в країні призвели до швидкого погіршення якості кредитного портфеля, підтвердженням чого є стрімке зростання обсягу сформованих банками України резервів за активними операціями з 20,2 млрд. грн. у 2008 р. до 160,6 млрд. грн. за І півріччя 2014 р. (табл. 1). Зазначимо, що банки з метою визначення реального розміру регулятивного капіталу з урахуванням ризиків у своїй діяльності зобов'язані постійно оцінювати якість усіх своїх активів і наданих фінансових зобов'язань (визначати їх класифікацію) та здійснювати відповідні коригування їхньої вартості шляхом формування резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями відповідно до вимог постанови Правління Національного банку України від 25 січня 2012 року № 23.

Таблиця 1

Основні показники діяльності банків України 2008-2014 pp.

Показники	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.	01.01. 2012 р.	01.01. 2013 р.	01.01. 2014 р.	I півр 2014 р.
Резерви за активними операціями, млрд. грн.	20,2	48,4	122,4	148,8	157,9	141,3	131,3	160,6
Відношення обсягу резервів за активними операціями до обсягу наданих кредитів, %	4,22	6,10	16,37	19,70	19,13	17,33	14,40	15,77
Результат діяльності, млрд грн	6,6	7,3	-38,5	-13,0	-7,7	4,9	1,4	-10,4
Рентабельність активів, %	1,50	1,03	-4,38	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-1,93
Рентабельність капіталу, %	12,67	8,51	-32,52	-10,19	-5,27	3,03	0,81	-13,54

Джерело: побудовано за офіційними даними Національного банку України.

Формування значного обсягу резервів під можливі втрати за кредитними операціями банків убезпечує їх від суттєвої втрати капіталу та банкрутства. Однак, з іншого боку, додаткові витрати банків на формування резервів під активні операції знижує рівень їх регулятивного капіталу, що може привести до порушення встановлених значень економічних нормативів, а зменшення грошових надходжень до банків від обслуговування кредитів знижує розмір високоліквідних активів, які можуть бути використані ними для виконання поточних зобов'язань перед кредиторами. Усе це

спричиняє зниження показників прибутковості банків. Так, показник відношення обсягу резервів за активними операціями банків до обсягу наданих кредитів зрос з 4,22% у 2008 р. до 15,77% за І півріччя 2014 р. Рентабельність активів та капіталу вітчизняних банків значно коливались протягом 2008-2014 pp.: у 2008 р. її рівень становив 1,5 і 12,67% відповідно, у 2010 р. – -4,38 і -32,52%, у 2013 р. – 0,45 і 3,03% та станом на 01.06.2014 р. – -1,93 і -13,54% (табл. 1). Отже, спостерігається обернена взаємозалежність між зростанням обсягу резервів за активними операціями та погіршенням таких

показників як результат діяльності, рентабельність активів та капіталу вітчизняних банків. Окрім того, оскільки проблемним кредитам властивий ризик часткового або повного невиконання зобов'язань позичальниками, втрата активів балансу одночасно призводить до зменшення й пасиву, що в свою чергу позначається на зменшенні розміру власного капіталу. Натомість зменшення витрат на резервування свідчить про поліпшення якості кредитних портфелів банків, що в сучасних умовах не спостерігається.

Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків” від 24.07.2009 р. № 1617 Кабінету Міністрів України надано право створювати за поданням Національного банку України санаційний банк, який не є учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Його основне завдання – захист інтересів вкладників (кредиторів) банків. При цьому не наведено деталізований механізм функціонування санаційного банку. Так Положенням “Про порядок реєстрації, видачі ліцензій, регулювання діяльності санаційного банку та нагляду за ним”, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 23.12.2011 р. № 471, визначено, що завданням санаційного банку, створеного на базі Родовід-банку, є проведення роботи з активами державних банків і банків, у капіталізації яких взяла участь держава, спрямованої на максимізацію надходжень від повернення цих активів.

Однак банківські установи відмовлялися передавати в Родовід-банк свої борги. ВГО “Фінансова грамота України” подала 22 квітня 2014 р. в Окружний адміністративний суд Києва адміністративний позов до НБУ про відкликання банківської ліцензії та припинення діяльності санаційного ПАТ “Родовід-банк” у зв’язку з тим, що з 2013 року ПАТ “Родовід-банк” займається не передбаченою законом діяльністю, оскільки із закону про банки і банківську діяльність наприкінці 2012 р. зникла повністю ст. 86/1 про санаційний банк, яка передбачає його створення та роботу [5]. За словами експертів, західний досвід санації в українських реаліях знайшов застосування в найкорупованішому банку України – “Родовід-банку”, в якому пропало за різними оцінками від 15 до 25 млрд. грн. Таким чином, вже півтора року ПАТ “Родовід-банк” займається не передбаченою законом діяльністю. У лютому 2014 р. Генпрокуратура порушила кримінальну справу за ч.5 ст. 191 Кримінального кодексу України (розкрадання організованою групою в особливо великих розмірах) проти співробітників ПАТ “Родовід Банк”. НБУ повинен відкликати ліцензію за діяльність, не передбачену законом. Відповідні листи з цього приводу направила до НБУ та Кабінет Міністрів України ВГО “Фінансова грамота України” спільно з аудиторською компанією і Федерацією страхових брокерів. Однак фахівці в цих організаціях явно не поспішають із відповідю [6].

Отже, створення санаційного банку на базі Родовід-банку не допомогло знизити навантаження проблемних кредитів на портфель банківських активів. Тому, на нашу думку, в Україні спеціалізовану установу для роботи з проблемними кредитами необхідно створювати від самого початку її організації, тобто директивним способом. Однак варто врахувати схему функціонування санаційного банку, що була реалізована у Німеччині 2009-2010 рр., адже вона найадаптованіша до реалій розвитку вітчизняного банківського сектору. Основні переваги цієї моделі зумовлені подібністю принципів побудови німецької та української банківської сфери, що передбачає переважну орієнтацію фінансової системи на банківський сектор з незначним впливом фінансових посередників небанківського типу. Обов’язковість зворотного викупу проблемної заборгованості в санаційного банку стимулює комерційні банки до більш зваженої позиції щодо ідентифікації проблемних кредитів. Установлення порівняно справедливої ціни продажу активів санаційного банку зумовлює компромісний варіант між обсягом державних видатків і забезпеченням необхідного рівня зростання капіталізації з метою поліпшення фінансового стану банку [7, с. 55].

Однак, на нашу думку, санаційний банк має функціонувати на таких засадах:

- 1) створення санаційного банку від самого початку його організації, тобто директивним способом;
- 2) функціонування санаційного банку у недержавній формі власності;
- 3) діяльність госпітального банку на принципах максимізації прибутку;
- 4) дотримання балансу між швидкістю реалізації та ціною продажу активів;
- 5) створення ринку проблемних кредитів з метою визначення справедливої ринкової ціни такої заборгованості;
- 6) спеціалізована підготовка та навчання персоналу;
- 7) переважна підтримка системно важливих банків з їхніми проблемними кредитами;
- 8) тісна взаємодія з представниками державних органів влади, Голови Правління НБУ, Асоціації банків України, голови правління групи найбільших банків країни тощо при ухваленні рішень зі збереженням достатньої власної автономії санаційного банку;
- 9) участь профільних органів виконавчої влади у формуванні рішень щодо розробки й реалізації стратегій управління проблемними активами, визнаних пріоритетними;
- 10) усебічний підхід до діагностики перешкод для розвитку й пошуку напрямів їх подолання, гнучкість та експериментування при виборі оптимальних інструментів виконання конкретних завдань;
- 11) незалежний зовнішній контроль за діяльністю санаційного банку;
- 12) формування організаційної структури та спеціалізації підпорядкованих підрозділів

відповідно до стратегічних завдань управління проблемними активами та структури портфеля кредитної заборгованості з метою забезпечення ефективного управління ними.

Структуру управління санаційного банку варто побудувати за традиційними підходами до такого типу організації. Вищим органом управління, який би ухвалював усі стратегічні рішення, має бути Спостережна Рада, до складу якої повинні входити вищі посадові особи виконавчої влади країни та з метою мінімізації проявів лобізму представники Асоціації банків України, громадських об'єднань банкірів, керівників органів регіональної влади, провідних наукових експертів тощо. Завдання санаційного банку варто вибудувати відповідно до стратегічних пріоритетів розвитку національної економіки та її окремих секторів. Оцінювати ефективність управління проблемними активами санаційним банком доцільно на основі запропонованої Р. Капланом і Д. Нортоном Системи збалансованих показників (Balanced Scorecard, BSC)

стратегічного управління та вимірювання, яка переводить місію і стратегію організації в збалансований комплекс інтегрованих робочих показників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах соціально-економічних трансформацій вітчизняна банківська система потребує ефективного інструменту роботи з проблемною заборгованістю. Таким інструментом є санаційний (госпітальний) банк, створення якого доцільно здійснити директивним способом та у недержавній формі власності. Однак необхідно забезпечити проведення аудиту банків з метою визначення частки проблемних активів і з'ясування обсягів проблемних кредитів за видами та створити широку та дієву нормативно-правову базу, яка регулювала б засади функціонування санаційного банку та створення правових підстав для передачі заставного майна до санаційного банку, впорядкування оподаткування передачі активів тощо.

Список літератури

1. Офіційний сайт Національного банку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
2. Moody's: Кредитование связанных сторон остается структурным недостатком банков СНГ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ru/~1/0/all/2011/09/02/250338>
3. Корнилюк Р. Рейтинг проблемности кредитных портфелей – 2013 / Р. Корнилюк, Є. Шпитко. – [Електронный ресурс]. – Режим доступа: <http://realeconomy.com.ua/publication/ratings/43756.html>
4. Fitch: давление на капитал украинских банков более существенное, чем на ликвидность. – [Електронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bank-ua.com/news/49484/>
5. Поллок М. Реальный портфель проблемной заборгованости банків майже в 6 разів більший за офіційний / М. Поллок. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2014/06/05/327329>
6. З 2013 року ПАТ "Родовід банк" працює незаконно, - ВГО "Фінансова грамота України". – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank-ua.com/news/49484/>
7. Сирота В. Управління проблемными кредитами як основа антикризових заходів банку / В. Сирота // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 11. – С. 51 – 55.

Аннотация

Кристина Паньків

УПРАВЛЕНИЕ ПРОБЛЕМНЫМИ КРЕДИТАМИ БАНКОВ В УКРАИНЕ

Рассмотрены подходы к толкованию понятий недействующие кредиты и проблемные активы. Проанализированы основные причины возникновения проблемности активов банков и текущее состояние ее уровня в Украине. Предложена система индикаторов постоянного мониторинга проблемности кредитного портфеля банков в современных условиях, а также практические рекомендации по правовому регулированию санационного банка.

Ключевые слова: банк, банковский капитал, недействующие кредиты, проблемные активы, просроченная задолженность, Национальный банк Украины, санационный банк.

Summary

Khrystyna Pan'kiv

THE MANAGEMENT OF BANK'S PROBLEM LOANS IN UKRAINE

Approaches to concept interpretation "nonperforming loans" and "problem assets" are considered. Main reasons of bank's assets problematic appearance and current state of its level in Ukraine are analyzed. The indicators system of constant monitoring to bank's credit portfolio problematicity in current conditions and also practical recommendations concerning legal regulation of remedial bank are suggested.

Keywords: bank, bank capital, nonperforming loans, problem assets, past-due indebtedness, National Bank of Ukraine, remedial bank.